

❖ ІННОВАЦІЙНЕ ТА ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

УДК 330.322

*Д.Ф. Крисанов, д.е.н., професор, п.н.с.
Державна установа «Інституту економіки
та прогнозування НАН України»*

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПЕРЕРОБНО-ХАРЧОВОГО ВИРОБНИЦТВА*

В статті проаналізовано динаміку та структуру інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості з 2007 р., а також розкрито ситуацію із забезпеченням їх інноваційними технологіями і виробами, нематеріальними інноваціями та інвестуванням. Оцінено результативність виконання завдань Концепції національної інноваційної системи щодо харчової промисловості, обґрунтовано пропозиції по активізації інноваційної діяльності в агропродовольчому комплексі України.

Ключові слова: інноваційна діяльність, харчова промисловість, технології та продукти, інвестиції, інноваційне устаткування.

В статье проанализирована динамика и структура инновационной деятельности предприятий пищевой промышленности с 2007 г., а также раскрыта ситуация с обеспечением их инновационными технологиями и изделиями нематериальными инновациями и инвестированием. Оценена результативность выполнения заданий Концепции национальной инновационной системы относительно пищевой промышленности, обоснованы предложения по активизации инновационной деятельности в агропродовольственном комплексе Украины.

Ключевые слова: инновационная деятельность, пищевая промышленность, технологии и продукты, инвестиции, инновационное оборудование.

In the article a dynamics and structure of innovative activity of enterprises of food industry are analysed from 2007, and also a situation is exposed with providing of them by innovative technologies and wares, non-material innovations and investing. Effectiveness is appraised implementation of tasks to Conception of the national innovative system in relation to food industry, suggestions are reasonable for activations of innovative activity in the agrofood complex of Ukraine.

Key words: innovative activity, food industry, technologies and products, investments, innovative equipment.

Постановка проблеми. З другої половини 2008 р. світова фінансово-економічна криза охопила на національну економіку, а її пік прийшовся на 2009 р. У 2010 р. спостерігається вихід із стану рецесії та пожвавлення виробництва. Водночас, наприкінці 1990-их років в Україні проголошено перехід на інноваційну модель розвитку і для реалізації цієї мети введено у дію півтора десятка законів України, близько півсотні постанов Уряду, а також більше ста постанов і розпоряджень міністерств і державних служб. Однак наявна нормативно-правова база не набула завершеного характеру, а передбачені нею преференції для інноваційно активних підприємств жодного разу не надавались, оскільки при кожному

затвердженні Державного бюджету чинність відповідних положень на зазначений рік скасовувалась.

Зважаючи на млявий і навіть регресивний характер інноваційної діяльності у червні 2009 р. було схвалено «Концепцію національної інноваційної системи» на період до 2025 р. (НІС–2025). У ній були конкретизовані індикативні параметри розвитку інноваційної діяльності і передбачено кожні три роки розробляти план заходів та забезпечувати його виконання [1]. Водночас, зважаючи на необхідність проведення кардинальних зрушень у вересні 2012 р. Урядом України було схвалено Концепцію реформування державної політики в інноваційній сфері [2]. Її реалізація повинна сприяти удосконаленню системи державного регулювання в інноваційній сфері, розвитку інституціональної бази та інноваційної інфраструктури, запровадженню публічно-приватного партнерства з метою забезпечення реальних зрушень на шляху розвитку національної інноваційної системи та інноваційної діяльності. Отже, необхідно проаналізувати зрушення в сфері інноваційної діяльності за останній період часу та оцінити їх відповідність індикативним параметрам НІС–2025.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств продовольчого комплексу в умовах ринкових трансформацій присвячено достатньо широкий спектр наукових публікацій, включаючи низку монографій [3–10]. У них доволі ґрунтовно висвітлені науково-методичні засади розроблення інновацій та практичні аспекти їх дифузії в економічному середовищі, розкрито перешкоди на шляху їх просування до виробника, обґрунтовано пропозиції щодо впровадження системи провайдингу на ринку інновацій для аграрного сектора економіки. Водночас, існує гостра необхідність оцінювання реального стану із розробленням та впровадженням інноваційних розробок у переробно-харчовому виробництві, яке забезпечує випуск готової харчової продукції.

Метою статті є аналіз зрушень в інноваційній сфері, які відбувалися в останній період часу серед переробно-харчових підприємств аграрного сектора економіки, зокрема, оцінити ступінь достатності їх ресурсного забезпечення, а також результативність та ефективність виробничої діяльності в умовах поширення світової фінансової кризи. Необхідно виявити причини і загрози, які гальмують інноваційну діяльність у переробній сфері АПК, та розробити конкретні пропозиції, реалізація яких спрямована на забезпечення покращання ситуації у цій сфері.

Виклад основних результатів дослідження. Що ж стосується інноваційної діяльності у переробно-харчовій промисловості, то динаміка її основних показників наведена у табл. 1. Тенденції кількісних змін цих показників носять суперечливий характер, але нижня точка спаду інноваційної діяльності за більшістю з них приходить якраз на пік фінансово-економічної кризи – тобто 2008–2009 рр., зокрема: частка підприємств, які відвантажували інноваційну продукцію, становила 8,7% (у кращі роки була в 1,4–1,8 рази вищою); частка підприємств, що придбали інноваційні засоби виробництва, 6,5%; частка інноваційної продукції постійно знижувалась і на пік кризи становила лише 4%, хоча це була ще не сама нижня точка.

Необхідно зазначити, що обстеження інноваційної діяльності за 2007 р. проводилося згідно з новою Інструкцією, розробленою Держстатом України. У зв'язку з цим низка показників стала неспівставною, а тому більш поглиблений аналіз доцільно проводити, починаючи з 2007 р., тобто, докризовий рік, кризові роки, а потім – період виходу із стану рецесії. Наведені в табл. 2 фактичні дані свідчать про певний лаг у часі між динамікою одних та інших показників. Зокрема, зношеність основних засобів дещо зросла, а отже капітальні вкладення у їх відтворення були на рівні, що не забезпечував навіть підтримуючого характеру. Зазначимо, що певні позитивні зрушення мали місце (спорудження окремих нових підприємств та інноваційно-технологічна модернізація частини діючих), однак вони не були спроможні внести кардинальні зміни у «вікову структуру» основних засобів, що склалася по харчовій промисловості і яку можна охарактеризувати як «законсервовану» та ще й з тенденцією до подальшого постаріння.

Результативність інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості України*

	Показники	Одиниці виміру	Роки:										2012 до 2000 = %, пп
			2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012		
1	Кількість обстежених підприємств	одиниць	2547	2705	2592	2594	2594	2594	2457	2383	2243	88,1	
2	з них відвантажували інноваційну продукцію	одиниць	419	227	198	247	226	245	239	268	281	67,1	
3	Підприємства, які відвантажували інноваційну продукцію (2 : 1)	%	16,4	8,4	7,6	9,5	8,7	9,4	9,7	11,2	12,5	-3,9	
4	Обсяги інноваційної продукції	млн грн	1837,8	3551,9	3755,0	4516,0	4536,3	4912,4	4660,9	5485,3	4614,3	У 2,5 р.б.	
5	Частка інноваційної продукції у відвантаженій продукції	%	8,5	5,9	5,5	5,3	4,1	4,0	3,2	3,3	2,5	-6,0	
6	Підприємства, що придбали інноваційні засоби виробництва	одиниць	160	109	114	208	168	191	204	245	235	146,9	
7	Частка підприємств, які придбали інноваційні засоби виробництва, %	%	5,9	4,0	4,4	8,0	6,5	7,4	8,3	10,3	10,5	+4,6	
8	Капітальні вкладення (у фактичних цінах)	млн грн	1814,8	6417,6	8290,4	11829,8	13130,5	10457,6	9385,4	12144,4	11857,7	У 6,5 р.б.	
9	Витрати на придбання інноваційних засобів виробництва	млн грн	313,8	589,8	485,7	1504,0	1231,1	888,5	509,1	784,1	1235,3	393,7	
10	Частка в капітальних вкладеннях (9:8)	%	17,3	9,2	5,8	12,7	9,4	8,5	6,1	6,5	10,4	-6,9	

* Джерело: Складено й розраховано за матеріалами статистичної звітності підприємств харчової промисловості України за відповідні роки.

Ресурсне та інноваційно-інвестиційне забезпечення харчової промисловості України*

Показники	Одиниця виміру	у поточних цінах									
		2006**	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012 р. до 2007 р., %, пп		
Вартість основних засобів	тис. грн	50263	62596	73536	82946	91985	96507	105624	168,7		
- зношеність основних засобів	%	48,4	45,6	44,0	44,0	45,7	45,7	47,2	+1,6		
Чисельність зайнятого персоналу	тис. осіб	464,7	454,2	436,2	389,7	387,4	377,9	373,9	82,3		
Інвестиції в основний капітал	млн грн	8290	11830	13131	10458	9385	12235	13719	116,0		
Прямі іноземні інвестиції	млн дол. США	1274,6	1564,0	1685,9	1837,2	1858,7	2065,7	3039,9	194,4		
Витрати на інноваційну діяльність	лн грн	810,9	1729,3	1374,1	1015,0	608,9	933,1	1566,3	90,6		
Інноваційне забезпечення:											
- придбано нових технологій	одиниць	76	113	134	114	84	76	156	138,0		
- впроваджено нових технологіч. процесів	одиниць	74	209	174	181	218	237	268	128,2		
- освоєно нових видів техніки	одиниць	8	3	2	5	14	35	5	167,6		
- освоєно нових матер., виробів, продуктів	одиниць	460	403	455	583	473	676	662	164,3		
з них:											
- нових для ринку	одиниць	н/д	85	98	104	71	77	71	83,5		
- нових для підприємства	одиниць	н/д	318	357	479	402	599	591	185,8		
Індекс виробництва продукції	в % до 1990 р.	109,3	117,5	115,0	108,1	111,6	110,9	112,7	-4,8		

* Джерело: Складено та розраховано за даними Державної служби статистики за відповідні роки.

** Порівняння з 2006 роком некоректне у зв'язку із зміною методології обстеження.

Що ж стосується інноваційної діяльності, то «*на вході*» як правило, аналізують забезпеченість ресурсами (засобами праці, робочою силою, сировиною), оцінюють витрати на неї та її забезпечення інноваційними розробками, а «*на виході*» – динаміку кількісних і відносних показників щодо підприємств, які випускали та відвантажували інноваційну продукцію, її вартісні значення та структуру, а також порівняно із загальним обсягом промислової продукції, що відвантажена споживачам.

Не можна однозначно охарактеризувати зміни в динаміці кількісних значень за різними показниками. Зокрема, надзвичайно мінлива тенденція із фінансуванням інноваційної діяльності: зростання чергується із спадом через 2–3 роки, а понад 80% інвестицій, як правило, спрямовується на придбання основних засобів виробництва з інноваційними характеристиками. Відсутня стабільна динаміка стосовно показника **придбання нових технологій**, а також **впровадження нових технологічних процесів**.

Під зазначеними показниками приховується достатньо неоднорідний та у різних варіаціях набір об'єктів майнових прав, зокрема: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, ліцензії, товарні знаки, проекти, комерційні таємниці (ноу-хау), технології у розкомплектованому вигляді, різні інжинірингові та консалтингові послуги тощо. Можлива як повна заміна технологічного обладнання, так і часткова, тобто на окремих технологічних ділянках. Це ускладнює можливість сформулювати всебічне уявлення про те, які – часткові чи суттєві зміни – відбуваються на конкретному виробництві та наскільки вони впливатимуть на масштаби випуску інноваційної продукції в перспективі. Більш зрозумілим є показник **освоєння нових продуктів**: однак при помітному кількісному зростанні частка і асортимент нових для ринку інновацій помітно зменшується.

Таблиця 3

Забезпечення нематеріальними інноваціями харчової промисловості України*

Види нематеріальних інновацій	Одиниця виміру	Роки:					2012 до 2009 = %
		2006–2008	2009	2010	2011	2012	
- організаційні	одиниць	84	45	29	32	29	64,4
- маркетингові	одиниць	114	65	52	51	52	80,0
- нові або вдосконалені методи обробки або виробництва	одиниць	227	101	115	132	115	113,9
- нові або вдосконалені методи логістики, доставки або розповсюдження продукції;	одиниць	51	28	19	23	19	67,8
- нова або вдосконалена діяльність з підтримки таких процесів як системи матеріально-технічного обслуговування або операції щодо закупівель, обліку або розрахунків	одиниць	55	32	27	21	27	84,4
Усього	одиниць	531	271	242	259	242	89,3

* Складено та розраховано за матеріалами щорічних обстежень інноваційної діяльності підприємств за відповідні роки.

Поряд з цим із 2008 р. було запроваджено обстеження підприємств щодо забезпеченості їх **нематеріальними інноваціями** (табл. 3). Унаслідок неспівставності різних

періодів часу (три роки та один рік) не вдається достатньо об'єктивно оцінити ситуацію із залученням нових нематеріальних інновацій в харчову промисловість, однак по комплексному показнику (включає всі види інноваційних розробок) є підстави вважати, що і в цьому секторі набуває певної стабільності **низхідна тенденція**. Але зазначені нематеріальні інновації більшою мірою стосуються обслуговуючих та допоміжних процесів, а результативною характеристикою усіх раніше перелічених виступає випуск інноваційної продукції. У цьому відношенні з 2000 р. домінуючою є також **низхідна тенденція**, однак помітного прискорення та із погіршенням якісних ознак вона набуває після 2007 р.

Наведені в табл. 4 дані щодо інноваційної діяльності свідчать про наступне. Незважаючи на збільшення кількісних значень окремих показників загальну ситуацію можна оцінити як «стагнація» та ще й із погіршенням якісних характеристик. Зокрема, майже на третину зросла кількість виробників, що випускали **«нову для підприємства»** інноваційну продукцію, однак її частка в загальному обсязі реалізованої промислової продукції зменшилася майже удвічі (до 1,7%). Кількість виробників, що випускали **«нову для ринку»** харчову продукцію, зменшилася удвічі (до 33 суб'єктів господарювання), а частка відповідної інноваційної продукції скоротилася більше ніж удвічі, а у вартісних показниках – на 1/8. Відбувається помітне погіршення результативності інноваційної діяльності – частка виробів з інноваційними характеристиками постійно знижується і при цьому зменшується частка **«нової для ринку»** продукції (менше одного відсотка), а також **«нової для підприємства»**, яку немає достатніх підстав відносити до інноваційної унаслідок низького техніко-технологічного рівня виробничої бази суб'єктів господарювання [11, с. 44–45], на якій вона продукується.

Водночас, потрібно більш системно та з точки зору перспективних зрушень оцінити перераховані результати. На нашу думку, результативність діяльності підприємств можна оцінити приймаючи за орієнтири (заплановані результати) індикативні параметри розвитку національної економіки, які передбачені Концепцією НІС-2025, зокрема [1]:

-**збільшити** до 50 відсотків частку інноваційної продукції в обсязі виробництва промислової продукції;

-**збільшити** до 60 відсотків частку інноваційних підприємств;

-**збільшити** у 5–7 разів обсяг експорту високотехнологічної продукції тощо.

Безпосередньо для агропродовольчого комплексу індикативні показники інноваційного розвитку Концепцією НІС-2025 не передбачені, коли ж перераховані кількісні значення для національної економіки спроектувати стосовно переробно-харчової промисловості, то зазначені індикативні параметри на кінець 2012 р. мають наближено становити: частка інноваційної продукції – 10%; частка інноваційно активних підприємств – 19%; експорт інноваційної продукції – збільшити в 1,8 рази.

Фактичні ж показники за 2012 р. становили відповідно: 2,5%, 13% і в 1,7 рази. Підвищення по останньому показнику було досягнуто за рахунок зростання частки інноваційної продукції, що реалізувалася за межі України, з 19% до 27%. Зазначені фактичні показники за 2012 р. є достатньо підстав вважати результативністю інноваційної діяльності у харчовій промисловості згідно із ухваленими Урядом України індикативними параметрами по національній економіці на період до 2025 року. Таким чином, індикативні параметри результативності інноваційної діяльності за 2012 р. по усіх показниках фактично не були досягнуті, тобто має місце помітне відставання.

Аналіз та узагальнення тенденцій і зрушень, які відбувалися в 2000-ні роки, дозволяє зробити наступний логічний висновок про те, що погіршення ситуації із інноваційною діяльністю спровокували наступні обставини:

- відсутність інноваційних розробок нового покоління, які б свідчили про глибокий прорив у розробленні технологічних (продуктових і процесових), а також різних нематеріальних (маркетингових, організаційних, обробних, логістичних, інформаційно-обчислювальних, комп'ютерних програм і моделей ERP – від англ. enterprise resource plannings – планування ресурсів підприємства в режимі реального часу) інновацій;

Динаміка і структура інноваційної продукції харчової промисловості України та кількість підприємств, що її реалізували*

Найменування показників	Одиниця виміру	Роки							2012 р. до 2007 р. = % (в.п.)
		2007	2008	2009	2010	2011	2012		
1. Підприємства, що реалізували інноваційну продукцію:	<i>одиниць</i>	247	226	245	239	268	281	113,8	
- нову для ринку	<i>одиниць</i>	65	58	47	42	44	33	50,8	
• частка від усієї кількості підприємств	%	26,3	25,7	19,2	17,5	16,4	12,6	-13,7	
- нову для підприємства	<i>одиниць</i>	198	196	221	220	242	261	131,8	
• частка від усієї кількості підприємств	%	80,2	86,7	90,2	92,0	90,3	92,9	+12,7	
2. Реалізовано промислової продукції	<i>тис. грн</i>	85962750,7	110417462,9	124254162,3	147478319,8	164655223	182971057,6	212,8	
3. Реалізовано інноваційної продукції, що є новою для ринку	<i>тис. грн</i>	1786330,8	1895998,4	1061990,7	866038,2	1495133,5	1566238,5	87,7	
- частка від обсягу реалізованої промислової продукції	%	2,1	1,7	0,9	0,6	0,9	0,9	-1,2	
4. Реалізовано інноваційної продукції, що є новою для підприємства	<i>тис. грн</i>	2729589,0	2640330,5	3849506,6	3794813,8	3990162,6	3048057,4	111,7	
- частка від реалізованої промислової продукції	%	3,2	2,4	3,1	2,6	2,4	1,7	-1,5	
Довідково:									
А. Кількість обстежених підприємств,	<i>одиниць</i>	2594	2594	2594	2457	2383	2243	86,5	
Б. Частка підприємств, які реалізували інноваційну продукцію (нову для ринку/нову для підприємства)	%	2,5/7,6	2,2/7,6	1,8/8,5	1,7/9,0	1,8/10,1	1,5/11,6	-1,0/+4,0	

* Складено і розраховано за матеріалами статистичної звітності підприємств харчової промисловості за відповідні роки.

- відсутність наскрізних інноваційних розробок для агропродовольчої сфери (сільськогосподарська сировина з інноваційними характеристиками + технології перероблення продукції нового покоління або процесові інновації = інноваційні продовольчі товари);
- відсутність вітчизняного ринку новітніх харчових технологій і відповідного устаткування, впровадження яких забезпечить вихід підприємств на інноваційно-технологічний рівень, не нижче європейського;
- зважаючи на те, що в структурі інноваційної продукції частка напоїв у різні роки перевищувала 50–70% від загального її обсягу необхідно підкреслити, що першочергові потреби споживачів (молочна, м'ясна, рибна та інша харчова продукція) не стали об'єктом пріоритетних інноваційних розробок;
- низька зацікавленість виробників у розробленні, впровадженні та виробництві сучасного асортименту харчової продукції, торгівельних підприємств – у її реалізації, а споживачів – у придбанні інноваційних продовольчих товарів;
- відсутність ефективних механізмів державної підтримки підприємств стосовно проведення ними інноваційно-технологічної модернізації виробничої бази та розширенні випуску інноваційної продукції тощо.

Важливою складовою конкурентоспроможності виробників виступає забезпеченість підприємств системами управління якістю, безпечністю, екологічного управління. Їх наявність свідчить, що підприємство спроможне забезпечити випуск харчової продукції згідно із вимогами стандартів, на відповідність яким сертифікована система управління: національним або європейським. Водночас, нині зазначена проблема загострилася ще з однієї сторони, а саме: на яку модель необхідно орієнтувати національну систему технічного регулювання – Європейського Союзу чи Митного Союзу [12].

Таблиця 5

Забезпеченість підприємств харчової промисловості України системами якості та безпечності*

Найменування систем якості й безпечності	Рівень впровадження (одиниць):			Всього, одиниць
	функціонує	впроваджується	розробляється	
ДСТУ ISO 9001:2000 «Системи менеджменту якості. Вимоги»	419	13	23	455
ДСТУ 4161–2003 «Системи управління безпечністю харчових продуктів» (НАССР)	225	25	45	295
ДСТУ ISO 22000–2007 «Системи менеджменту безпеки харчової продукції. Вимоги до організацій харчового ланцюга»	194	18	32	244
Разом	838	56	100	994

* Внутрішні дані Департаменту продовольства Мінагрополітики України станом на 28.02.2013 р.

Наведені в табл. 5 статистичні дані свідчать про те, що в Україні сертифіковано в національних та міжнародних центрах сертифікації близько однієї тисячі різних систем управління. Враховуючи, що велике підприємство впроваджує дві, три і навіть більше систем управління, було встановлено, що близько 650 підприємств харчової промисловості України забезпечені вищезазначеними сертифікованими системами. Багато це чи мало? Згідно результатів останніх статистичних обстежень [13, с. 59, 120–135, 747], кількість великих і середніх підприємств харчової промисловості становить понад 1270 одиниць, тобто, практично кожне друге з них забезпечено однією або кількома системами управління. При цьому необхідно враховувати, що, за оцінками експертів, лише кожна п'ята із загальної

**Результативність та ефективність виробничо-господарської діяльності
переробно-харчових підприємств АПК України**

у поточних цінах

Показники	Роки										2012 р. до 2007 р.
	2006*	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012	2012	2012	
Обсяг відвантаженої споживачам промислової продукції, млн грн	68273	85208	110641	117810	145656	164655	182071	182071	182071	182071	213,7
Частка підприємств, що одержали прибуток, %	64,8	66,1	60,9	61,9	58,9	57,9	60,3	60,3	60,3	60,3	-5,8
- чистий прибуток, млн грн	5154,5	4581,2	4105,8	8189,1	8072,7	9724,5	12546,2	12546,2	12546,2	12546,2	273,9
Частка підприємств, що одержали збиток, %	35,2	33,9	39,1	38,4	41,1	42,1	39,7	39,7	39,7	39,7	+5,8
- чистий збиток, млн грн	2036,0	2484,4	10781,8	4678,4	5806,9	7468,3	5362,3	5362,3	5362,3	5362,3	215,8
Чистий прибуток (збиток), млн грн	3118,5	2096,8	-6676,0	3510,7	2265,8	2256,2	7183,9	7183,9	7183,9	7183,9	342,6
Рентабельність:											
- усієї діяльності, %	2,8	1,5	-3,4	1,7	0,9	0,8	2,3	2,3	2,3	2,3	+0,8
- операційної діяльності, %	5,1	4,7	1,9	5,4	4,5	4,2	6,4	6,4	6,4	6,4	+1,7
Фондовіддача, грн/грн	1358,3	1361,2	1504,6	1420,3	1583,5	1706,1	1723,8	1723,8	1723,8	1723,8	126,8
Продуктивність праці, тис. грн/працівника	146,9	187,6	253,8	302,1	376,0	435,6	488,1	488,1	488,1	488,1	260,1
Індекс виробництва продукції, в % до 1990 р.	109,3	117,5	115,0	108,1	111,6	110,9	112,7	112,7	112,7	112,7	-4,8

Джерело: Складено та розраховано за даними Державної служби статистики за відповідні роки.

* Порівняння з 2006 р. некоректне у зв'язку із зміною методології організації обстеження.

кількості сертифікованих систем управління практично функціонує [14, с. 149], а решта – має формальний характер, тобто виконує рекламні функції та підтримує імідж виробника.

З урахуванням впливу комбінації різних чинників у різні періоди часу загальні результати діяльності підприємств можна оцінити наступним чином:

- найрезультативнішим у досліджуваному періоді виявився його початковий 2007 р., індекс виробництва продукції у якому становив 117,5% (порівняно з 1990 р.), а в наступні роки знизився до відмітки 108,1% (2009 р.), що відповідає найнижчій точці поглиблення економічної кризи, після якої спостерігалось певне пожвавлення; отже, господарська діяльність підприємств переробно-харчових галузей вітчизняного АПК доволі чітко корелює із загальною динамікою економічної ситуації в Україні;

- поширення світової економічної кризи на Україну супроводжувалося порушенням господарських зв'язків між виробниками харчової продукції і торговельними підприємствами, гальмуванням фінансових потоків, виникненням «тромбів» у фінансово-економічній системі унаслідок зниження купівельної спроможності споживачів і супроводжувалося затоварюванням та нарощуванням збитковості – у 2008 р. збиток по харчових галузях АПК становив близько 6,7 млрд грн, а рентабельність – «мінус» 3,4%;

- тенденції кризових явищ перейшли і на 2009–2011 рр., що знайшло відображення в збільшенні частки підприємств, які за результатами господарювання отримали збиток (на 5,8 в.п.), низькій рентабельності виробництва, стабілізації обсягів прибутків, хоча виробництво продукції у вищезазначеному періоді зросло в півтора рази тощо;

- реальні позитивні зрушення за усіма показниками відбулися лише у 2012 р., що свідчить про певний підйом у харчовій промисловості, але чи буде зазначена тенденція стабільною продемонструють результати господарювання в наступні роки. Зокрема, за результатами господарювання у 2013 р. обсяг виробленої харчової продукції, напоїв та тютюнових виробів, порівняно із попереднім роком, зменшився на 5,5%, хоча у сільському господарстві індекс виробництва продовольчої сировини становив 113,7% [15, с. 6].

Висновки і перспективи подальших досліджень в даному напрямі. Проведений аналіз засвідчив, що з другої половини 2000-их років спостерігаються суперечливі тенденції (підйому-спаду) інноваційної та виробничо-господарської діяльності підприємств переробно-харчових галузей АПК. Підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС та згорання економічних відносин із РФ спонукає до кардинальної переорієнтації вітчизняного вектора зовнішньоекономічної діяльності загалом та АПК і харчової промисловості, зокрема, на європейський та інші напрями. Для успішного вирішення цієї задачі необхідно розробити комплекс заходів, спрямованих на зміцнення інноваційного потенціалу підприємств та підвищення рівня його технологічності, розширити масштаби наукових досліджень і конструкторсько-технологічних розробок задля створення сучасних технологій перероблення аграрної сировини та випуску харчової продукції нового покоління, створити необхідні умови для активізації інноваційної діяльності підприємств та нарощування її масштабів. Це стосується таких напрямків і конкретних робіт:

- розробити програми інноваційно-технологічної модернізації переробно-харчових підприємств, оновлення матеріально-технічної бази сільськогосподарських й інших виробників в аграрному секторі економіки та активно запроваджувати механізми публічно-приватного партнерства задля забезпечення інвестування їх практичної реалізації;

- розширити масштаби наукових досліджень у сфері перероблення харчової сировини та випуску продовольчих товарів з інноваційними характеристиками на основі використання сучасних мембранних, біо-, нано- й осмос – технологій, їх впровадження у виробництво та удосконалення асортименту й нарощування обсягів випуску харчової продукції функціонального спрямування (лікувально-профілактичного, геродієтичного, антиоксидантного, протипухлинного, радіопротекторного тощо), а також дієтичного і дитячого харчування;

- розробити агрозоотехнопродуктові інновації із закінченим циклом виробництва (сільськогосподарська сировина, вирощена із високопродуктивних вітчизняних генетичних

ресурсів + сучасні технології її перероблення = харчова продукція з інноваційними характеристиками);

- активізувати проведення законодавчих, методичних та організаційних робіт по розбудові й зміцненню мережі державних територіальних контрольних органів й впровадженню ринкового нагляду за додержанням вимог нормативних документів (технічних регламентів, міжнародних і національних стандартів, кодексів усталеної практики) щодо безпечності та якості харчової продукції на вітчизняних продовольчих ринках;

- створити необхідні організаційні та економічні передумови для заохочення виробників до активізації впровадження сучасних систем управління безпечністю, якістю, екологічного управління в усі ланки агропродовольчого ланцюга тощо.

Список літератури

1. Концепція національної інноваційної системи. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 144.
2. Концепція реформування державної політики в інноваційній сфері. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.09.2012 р. № 681-р // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 180.
3. Володін В. С. Теоретико-методологічні та організаційні засади інноваційного провайдингу на наукоємному аграрному ринку / В. С. Володін. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2007. – 384 с.
4. Дацій О. І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України / О. І. Дацій. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2004. – 428 с.
5. Інноваційна діяльність в аграрній сфері : інституціональний аспект: монографія / П. Т. Саблук, О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило та ін. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2010. – 706 с.
6. Інноваційна трансформація аграрного сектора економіки: Монографія; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – Київ, 2012. – 496 с.
7. Покотилова В. І. Кластерна стратегія інноваційного розвитку агропродовольчого комплексу [Електронний ресурс] / В. І. Покотилова. – Доступний з : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Diol/Tavnv/2009_64/64_47.pdf.
8. Рогоза М. Є. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми: монографія / М. Є. Рогоза, К. Ю. Вергал. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 136 с.
9. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / автори-упорядники Г. О. Андрощук, І. Б. Жилиєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парлам. вид-во, 2009. – 632 с.
10. Федун І. Л. Підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві України за кризових дисбалансів економічного простору : монографія / І. Л. Федун. – Тернопіль : Крок, 2014. – 434 с.
11. Крисанов Д. Ф. Пищевая продукция качественная, безопасная и инновационная: проблемы стандартизации, производства и реализации / Д. Ф. Крисанов // Економіст. – 2012. – № 3. – С. 42–49.
12. Крисанов Д. Ф. Системи технічного регулювання Європейського Союзу, України та Митного Союзу: напрями їх зближення, можливості звуження невідповідності та зменшення асиметричності / Д. Ф. Крисанов. – Економіст. – 2014. – № 2. – С. 4–10.
13. Діяльність суб'єктів господарювання у 2012 році. Стат. збірник / Держстат України. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2013. – 874 с.
14. Буряк Р. І. Менеджмент якості : забезпечення сталого розвитку аграрних підприємств : Монографія / Р. І. Буряк. – К. : ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2013. – 534 с.
15. Соціально-економічне становище України за 2013 рік // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 18. – С. 6–7.

* Дослідження виконано при підтримці НАН України у рамках відомчої НДР «Ресурсні можливості розвитку аграрного сектора економіки України» (0114U001638).